

יחסי צבא-חברה, פרופסור יגיל לוי

הצגת תהליכי עומק המתרחשים בחברה והאופן שבו הם משפיעים על הצבא. בהתבוננות על מגמות העומק, ישנם מספר צירים מרכזיים:

1. **התעצבותה של החברה בישראל כ'חברת שוק'** – החל ממחצית שנות השמונים, "תכנית הייצוב" שגובשה ע"י ממשלת פרס. העלו את החברה הישראלית לפסים של "חברת שוק" – זוהי חברה שבה יחסי שוק/ ערכי שוק, רוכשים דומיננטיות ומשתקפים בכל החיים, חיי הציבור וכיוב'. בתוך כך, התחרותיות בשוק העבודה, גלובליזציה... 'חברת שוק' זוהי חברה שיש בה התנגדות גורפת ל'צריכה' ציבורית, בתוך כך, גם 'צריכה' צבאית. כמו גם, התנגדות גורפת לתשלום מס בכלל ובפרט בהקצאה לביטחון. (ברמה מאקרו כלכלית, בשנים האחרונות, ההקצאה לביטחון מתוך התוצר הלאומי, ירדה!). וועדת לוקר, וועדת ברודט, עסקו בניסיון להכפיף את מודלי הגיוס, והקבע, למודלים כלכליים. חלק מן הביקורת הנשמעת על צה"ל בכך שהוא איננו מתפקד טוב בהיבט הכלכלי, היא באה לידי ביטוי בשיח על תפוקות ולא רק במונחי תשומות. ההשפעות שניתן לראות בצה"ל לאור כך, הם מהלכים ארגוניים הנובעים מלחצים המופעלים עליו. כדוגמת מודל הקבע 'החדש', 'הנהיג' חוסר ביטחון תעסוקתי. בכלל, שיח השכר הולך וצובר תאוצה בתוך צה"ל בין יחידות וארגונים, לא רק כלפי חוץ.
2. **הירידה המשמעותית בתחושת האיום החיצוני**, באופן שבו הוא נתפס. "הכוח המגייס" המשמעותי בישראל היה העובדה שקיים איום על הבית היהודי. זוהי תחושה שחולפת בהדרגה בעשורים האחרונים. היא גם נתפסת אחרת בין החילוניים לדתיים, הגלובליזציה המאפשרת "מוביליות" של אזרחים. ואף האיום האירני כפי שהוא משתקף בדעת הקהל, כבר איננו מעורר "התרגשות רבה".
3. **'השיח הליברלי'**, במובן ששם את הפרט במרכז, ומצמצם את היכולת "לכפות" עליו מהלכים כלליים. בעשור הראשון של שנות ה-2000, כ-75% מהנשאלים, טוענים כי צורכי הפרט "גוברים" על צורכי המדינה. החברה האזרחית הופכת ל"זירה" שבה אנשים מנהלים מו"מ על כל נושא, 'קטן כגדול', "סמכות ההורית" נשחקה, ה"סמכות המורית" נשחקה. זה בא יחד עם ההחלשה של השיח הרפובליקני (המניח את הערך של המדינה מעל טובת הפרט, "כל העם צבא"). הרפובליקניות בכל העולם נשחקה, גם מתוך צמיחתה של חברה כלכלית הישגית, גם כתוצאה מתהליכים ליברליים, ובישראל בפרט, גם ממהלכים פוליטיים שבמסגרתן 2 קבוצות גדולות 'זוכות' לזכויות ללא שירות בצה"ל (חרדים כדוגמה).

החיבור בין הירידה בתחושת האיום הקיומי, לצד הביקורת הכלכלית, מייצר פגיעה באופן שבו נתפס צה"ל עם 'השיח הליברלי', כל אלו גם יחד, מביאים לפער ההולך וגדל בין החברה הישראלית ובין התרבות הצבאית (הבנויה על היררכיה, הקרבה, סגפנות, שירות האומה). הפער הזה הולך ומתרחב, בעיקר בקרב המגזרים היותר מבוססים בחברה הישראלית.

בהקשר הצבאי, חברה ליברלית עם שחיקת ערכים רפובליקניים, ישנו מפגש עם העובדה ששירות הצבאי הופך להיות שירות בררני וסלקטיבי. בתחילת שנות ה-2000, זוהי הפעם הראשונה שבה נחשפים נתוני גיוס לצה"ל, עד אשר "הבררנות" הופכת להיות "בררנות" גלויה. בשנות השמונים, מתוך כלל אוכלוסיית המדינה, 16% שירתו בצה"ל. לאור כך, קורות שתי תופעות: הראשונה, שלא ניתן להפלות אנשים לרעה בגין זה שלא שירתו בצבא. במציאות הישראלית כיום, אין כמעט הבדל בין מי ששירת או לא בצבא. השנייה, ההדרה משירות צבאי הופכת לסוג של נטל ולא "נכס" כפי שהיה בעבר. דוגמאות לכך: התביעה להכיל את השירות הצבאי על האוכלוסייה החרדית, ערכו של השירות הקרבי נשחק, תופעת העלייה בנשר הנפשי, הקושי לקבל את ההקרבה של "ילדינו" כתוצאה מפעילות צבאית.

לאור כך, שיעורם של יוצאי הפריפריה בתפקידים "מסכני חיים" הולך וגדל משנות השמונים. עד לכדי כך ש"מפת השכול" הישראלית, רואים מעבר בנוכחות של יוצאי קבוצות "מבוססות" מרקע חילוני, הולך וקטן. "כרסום" בלגיטימיות השירות הצבאי - קרוב למחצית מכלל אזרחי ישראל היהודים, תומכים בביטול שירות החובה במדינת ישראל. הצבא ניצב בבעיית לגיטימציה בגיוס לצה"ל. האופן שבו הצבא מגייב לכך, היא תגובה "מבולבלת". מעידה על התנהלות הקרועה בין שני הגיונות, אשר סותרים אחד את השני: הגיון "חברת השוק" ובחינת השירות הצבאי במונחים כלכליים ולכן זה מביא את הצבא בתקופות מסוימות להסכים לקיצור השירות הצבאי, יצירת דיפרנציאציה בין לוחמים ושאינם לוחמים, צמצום באופן דרמטי את מערך המילואים. בד בבד, ניסיון להציג מספרים גדולים בגיוס לצה"ל, מתוך כוונה שהגברת המשטר הבררני, פוגע בלגיטימיות השירות הצבאי, מתוך עניין סטטוטורי ושמירתו כ"צבא העם", מעל לכל מחלוקת ושסע בחברה הישראלית.

גיוס התנדבותי משנה שינוי דרמטי את מערכת המוטיבציות להתגייס, וככזה, ישנה הטיה ברורה לאוכלוסיות "חלשות" יותר לגיוס. העניין הנורמטיבי ש"שוק העבודה" מכתוב מי יסכן את חייו ומי לא, זו בעיה. בשנים עברו, המוטיבציות לשירות קרבי, נבעו בראש ובראשונה מתוך הרצון להגן על המדינה, וללא קשר לכישורים מקצועיים ויכולות אישיות.

"ההסללה" בצה"ל, הנטענת, איננה מכוונת, כי אם תוצאתית, זה "נולד" לא מתוך המדיניות של צה"ל, כי אם ממדיניות ומגמות במערכת החינוך.